

G.M. van der Velden, ed., *Het memoriaal van abt Jan Moors, 15 november 1634-23 juni 1637* (Bibliotheca Analectorum Praemonstratensium, fasciculus 14; Averbode: Praemonstratensia, 1980, vi + 312 blz., 6 afb., BF 1250,—, ISBN 2 8017 0149 1).

Na de val van Den Bosch op 14 september 1629 werd de Meierij, zoals men weet, een door Staatsen en Spaans omstreden gebied, hetgeen in plakkaten, belastingheffing, plunderingen en retorsies van weerszijden tot uiting kwam. Niet alleen de katholieke bevolking kreeg het zwaar te verduren, maar ook haar geestelijke leiders. Daartoe behoorden de naar Geldrop uitgeweken bisschop Ophovius alsook zijn vriend, de norbertijnse abt van Berne Jan Moors, die beurtelings op 't Slotje in Heeswijk ofwel in de restanten van de oude abdij bij Heusden vertoefde.

Zowel de bisschop als de abt lieten dagboeknotities na, de eerste voor de periode 4 augustus 1629 tot eind 1631, de abt voor de tijd van 15 november 1634 tot eind 1639; Twee van de drie dagboeken zijn ruim veertig jaar geleden reeds gepubliceerd in het tijdschrift *Bosche Bijdragen*. De uitgever ervan, in beide gevallen pastoor A.M. Frenken, publiceerde eerst 'Het dagboek van Michaël Ophovius, 4 augustus 1629-einde 1631' (deel XV (1937-1938) 1-340), en vervolgens 'Het dagboek van prelaat Jan Moors, 24 juni 1637-einde 1639' (deel XVI (1939-1940) 19-243). In 1978 ontdekte prof. dr. M.G. Spiertz van Nijmegen in het Algemeen Rijksarchief te Brussel het handschrift van een tweede dagboek van abt Jan Moors, dat chronologisch aan het reeds gepubliceerde dagboek precies voorafgaat. Nu de tekst van dit dagboek, dat evenals zijn twee voorgangers op luttele dagen na geheel in het Latijn is geschreven, ook gepubliceerd is, hebben wij voor het tiental bewogen jaren na 1629 weer wat meer aanvullende informatie gekregen, die de regionale historie, die is opgebouwd uit de officiële stukken, wat kan bijkleuren.

De drie dagboeken zijn slechts vluchtige, korte notities, die als memoriaal of geheugensteun moeten dienen voor degene, die ze neerschreef. Zij raken daarom merendeels het persoonlijke leven van de dagboekschrijver, registreren wie hij ontmoette, met wie hij correspondentie voerde, waarover hij sprak en schreef. Maar al raken de dagelijkse notities maar een deel van het leven van de schrijvers, ze laten ons wel toe om de sfeer vast te stellen, waarin zij leefden en welke karaktereigenschappen zij bezaten. Moeilijker is het, om de sociale verbondenheid van abt en bisschop met hun omgeving vast te stellen en hun plaats te bepalen in het tijdsgebeuren. Bij de bisschop is dat gemakkelijker, omdat hij een voornamere plaats inneemt, vooral ten tijde van de belegering van de stad, haar overgave en de tijd vlak daarna.

Ten tijde van zijn eerste dagboek leefde abt Jan Moors meestal teruggetrokken in Heeswijk, vanaf 1637 verbleef hij meer in Berne aan de Maas. De geestelijken waren op dat moment door de plakkaten uit de Meierij verbannen. De Bernenses waren daarvan later uitgezonderd. Zij mochten met goedkeuring van de Staten-Generaal ook in alle stilte in Berne verblijven en gaven daaraan de voorkeur. Moors zal in de laatste jaren, wanneer hij tussen Den Haag en Brussel onderhandelt over het afdoen van de retorsies, overigens zonder veel succes, wat meer in de openbaarheid treden.

Het nu door G. van der Velden gepubliceerde memoriaal is allereerst een soort gastenboek van 't Slotje in Heeswijk. Het noteert zorgvuldig wie er te gast waren bij de abt, die tamelijk gesepareerd leefde van de weinige confraters, die hij bij zich had. Materiële aanlegenheden, zoals de verhuur van hoeven en gronden, processen met de dorpsbestuurders van Heeswijk en de plaatselijke heer over gemene gronden en allerlei rechten, het fourageren ook voor de eigen huishouding nemen een belangrijke plaats in. Voor de geschiedenis van het domein van de abdij en een aantal plaatsen in de Meierij brengt het dagboek

RECENSIES

zeker gegevens aan. Meer algemener van strekking wordt het dagboek, waar het mededelingen doet over de pestepidemie uit de jaren 1635-1636, bijzonderheden vermeldt over de aanwezigheid en het optreden van zowel Staatse als Spaanse legereenheden, of wanneer het schetst, welke paniek er onder de Meierijse geestelijkheid ontstond, toen de verbanningsdecreten van de Staten-Generaal bekend werden. Moors vluchtte toen in eerste instantie naar de Commanderie van Gemert, beriep zich erop, dat Berne altijd een neutrale houding tegenover beide oorlogvoerende partijen had ingenomen, verkreeg voor zichzelf en de zijnen weldra ontheffing van het decreet, maar liet zich niet ertoe overhalen, om voor andere ordes, als die van kruisheren en dominicanen, ook zulk een uitzonderingstoestand te bepleiten. Vermoedelijk had hem het zelfbehoud reeds genoeg inspanning en geld gekost, of dacht hij zijn eigen zaak daarmee te schaden, wanneer hij zijn privilege tot anderen wilde uitgebreid zien.

Van der Velden heeft de uitgave van zijn tekst, zoals de ondertitel zegt, ingeleid en van voetnoten voorzien. Misschien is de 34 bladzijden tellende inleiding te lang, althans niet technisch genoeg van opzet, en zijn de 787 voetnoten nog te mager uitgevallen. De uitgever gaat immers met de schuimspaan door de inhoud van de Latijnse tekst. Dat is ongetwijfeld gedaan met de bedoeling om de lezers, die de originele tekst niet kunnen lezen, toch de hoofdzaken daarvan ter kennis te brengen. Wie het Latijn wel machtig is, zou meer gebaat zijn geweest met het aangeven van het historisch kader en de achtergronden, die tot begrip van de tekst kunnen dienen. Voor dit onderdeel verwijst Van der Velden weliswaar naar de inleiding van Frenken op het chronologisch latere dagboek, dat reeds veertig jaar geleden verscheen. Niet iedere lezer heeft die echter zomaar bij de hand, zodat een samenvatting van de vroegere historische inleiding hier wel op zijn plaats zou zijn geweest. De reeks voetnoten is wel groot van aantal, maar wat mager van inhoud. Dat geldt dan niet voor de tekstverklarende nota's, maar voor de historische. Deze verwijzen dan veelal naar een lange reeks, niet minder dan zes bladzijden tellende lijst van archivalia, die in het archief van de Abdij van Berne berusten. Met die verwijzigingen naar titels van stukken in het abdijsarchief, een vorm van blinde documentatie, is de lezer weinig gebaat. Beter zou hij gediend zijn geweest met enkele korte, markante excerpten, die personen en zaken in een scherper daglicht hadden geplaatst.

De uitgave van de tekst van het zeer moeilijk leesbare handschrift van Moors is overigens met grote zorg geschied. Bij het samenstellen van zijn uitvoerige index van persoons- en plaatsnamen heeft de uitgever een eigen systeem gevolgd, door de vier verschillende jaren elk met een letter aan te duiden, a t/m d, en iedere dag van het jaar zijn rangcijfer te geven. De verwijzigingen naar de gebruikte bronnenpublicaties en literatuur geschieden doorgaans via een systeem van afkortingen, hetgeen de tekst heeft beperkt, maar voor het naslaan meer tijd vordert.

De dagboeken van bisschop Ophovius en van abt Moors hebben voor de geschiedenis van het bisdom Den Bosch, de Abdij van Berne en de Meierij zeker hun betekenis. Ze vullen de uit de officiële stukken opgebouwde geschiedschrijving slechts aan, kunnen ook van daaruit slechts geïnterpreteerd en begrepen worden. Maar ze registreren wel het leven van iedere dag en weerspiegelen de grote zorgen, die Ophovius en Moors met hun omgeving in die moeilijke overgangstijd na het jaar 1629 gekend hebben.

W.J.C.C. van den Hurk

B.L. Meulenbroek en Paula P. Witkam, ed., *Briefwisseling van Hugo Grotius, XI, 1640* (Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote Serie, nr. 179; 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1981, xvi + 801 blz., f150,—, ISBN 90 247 9112 x).'

Na een korte adempauze - het tiende deel verscheen in 1976 - is nu in 1981 het elfde deel van de Grotiuscorrespondentie uitgekomen. B.L. Meulenbroek, van 1954 tot 1980 opdrachthouder voor de uitgave van deze briefwisseling en vanaf 1966 tevens directeur van het Grotiusinstituut, heeft na de voltooiing van dit deel zijn taken neergelegd. Terecht wordt hem in het begin van dit deel erkentelijkheid betuigd voor alles wat hij met zoveel toewijding en kundigheid al die jaren heeft gedaan voor de uitgave van Grotius' brieven en gedichten. Anderen hebben nu zijn werk overgenomen, maar zij kunnen daarbij voortbouwen op wat hij heeft opgebouwd. Zo is in dit elfde deel de traditie van de uitgave voortgezet, maar met een aantal wijzigingen, die door Meulenbroek nog zijn voorbereid en die deze brieveneditie nog bruikbaar maken.

Deel XI bevat 542 brieven uit het jaar 1640, waarvan er 282 nog niet eerder zijn gepubliceerd. De vaste correspondenten zijn Willem de Groot, Israël Köhne, genaamd Von Jasky, Nicolaas Reigersberch, Johan Adler Salvius, en Gerardus Joannes Vossius. Behalve de briefwisseling met deze correspondenten bevat dit deel nog brieven van en aan een veertigtal andere relaties. In zijn privéleven was 1640 voor Grotius een jaar van verlies: de brieven spreken over de dood van zijn zuster Adriana, gestorven in december van het voorafgaande jaar, het overlijden van een zuster van Maria van Reigersberch in februari, en vooral het sterven van de hoogbejaarde vader Jan de Groot in mei. Daarnaast komt ook de zorg voor Grotius' niet gemakkelijke zonen Cornelis, Diederik en Pieter regelmatig in de brieven ter sprake. Een ander telkens terugkerend onderwerp is de uitgave van Grotius' werken: de veel beroering verwekkende *Commentatio de Antichristo* en de twee tractaatjes *De fide et operibus* en *Explicatio Decalogi*, verschenen in 1640; en daarnaast het verschijnen van enkele herdrukken en plannen voor nog weer nieuwe werken als de *Annotationes in libros Evangeliorum*, verschenen in 1641. Tenslotte is er Grotius' werk als ambassadeur van Zweden, dat in een groot aantal brieven aan de orde komt: de oorlog van de bondgenoten tegen de Spaans-Duitse macht, de verlenging van het Frans-Zweedse bondgenootschap dat in maart 1641 zou aflopen, diverse onderhandelingen en, ook in persoonlijke brieven, de zorg van Grotius voor zijn salariering en zijn diplomatieke status als ambassadeur.

Zoals gezegd is, is in dit deel de tot nu toe gevolgde opzet van de uitgave gehandhaafd. Er zijn echter enkele kleine maar nuttige wijzigingen aangebracht, waarbij, zoals uitdrukkelijk in de inleiding wordt gezegd, gebruik is gemaakt van de besprekingen van de briefwisseling in deze *Bijdragen en Mededelingen*. De aantekeningen aan de voet van de bladzijden zijn niet meer per pagina maar, meer overzichtelijk, per brief genummerd. De lastige verwijzingen naar aantekeningen in andere delen van de correspondentie zijn zoveel mogelijk beperkt. Behalve personen en boektitels worden nu ook onderwerpen die in meerdere brieven ter sprake komen, van een verklarende noot voorzien. In ruimere mate dan voorheen wordt in de aantekeningen een bron- of literatuurverwijzing gegeven, terwijl soms ook naar parallel-correspondenties wordt verwezen. Natuurlijk zijn deze verbeteringen nog niet op alle punten doorgevoerd, maar de uitgevers hebben de verwachting, dat in het volgende deel de gewenste verbeteringen vollediger gerealiseerd zullen kunnen worden.

De nummering van de aantekeningen per brief heeft ongetwijfeld voordelen, maar de wijze, waarop dat in dit deel gedaan wordt, roept toch wel een paar vragen op. Zo wordt